

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15\(44\)-64-77](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15(44)-64-77)
УДК 378.015.31:17.022.1]:316.47:001.891(045)

Борзик Олена Богданівна,
аспірант кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
Харківської гуманітарно-педагогічної академії.
Харків, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2394-9230>
emarkovich111@gmail.com

КРИТЕРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTI ГАРМОНІЙНИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті визначено та охарактеризовано критеріальний апарат дослідження сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів. Розглядаючи досліджуване явище як інтегративне особистісне утворення, визначено такі основні критерії сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів як, мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, емоційно-вольовий та інтеракційний та відповідні показники. Визначено, що показниками сформованості досліджуваного явища за мотиваційно-ціннісним критерієм є: інтериоризовані духовні, моральні, гуманні, соціальні цінності та ціннісні орієнтації; пізнавальний інтерес, активність особистості у пізнанні себе, суб'єкта міжособистісної взаємодії та оволодіння різнорідними знаннями; спрямованість особистості на встановлення, підтримку та розвиток гармонійних міжособистісних відносин. Установлено, що показниками сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів за інтелектуально-пізнавальним критерієм є: знання про самого себе та суб'єкта міжособистісної взаємодії; загальна ерудиція та виражена світоглядна культура особистості; глибокі цілісні знання про гармонійні міжособистісні відносини. Визначено, що за емоційно-вольовим критерієм показниками сформованості досліджуваного явища є: багатий емоційний світ особистості, розвинені вищі почуття, емпатійність; позитивно-емоційне ставлення до суб'єкта міжособистісної взаємодії; здатність до емоційно-вольової саморегуляції власних емоційних станів, діяльності, поведінки. Установлено, що за поведінково-дієвим критерієм показниками

сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів є: здатність до співробітництва та ефективного спілкування; дії, вчинки, поведінка, що відповідають моральним, гуманним принципам; уміння обирати асертивну модель поведінки та розв'язувати конфліктні ситуації конструктивним шляхом. Доведено, що визначені нами критерії, показники сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів покликані забезпечити адекватне оцінювання сформованості досліджуваного явища. Наголошено, що критеріальний апарат дослідження є динамічно-функціональним, адже людина протягом усього життя свідомо чи підсвідомо прагне до внутрішньої та зовнішньої гармонії, життєвий шлях і є шляхом у пошуках гармонії.

Ключові слова: гармонійні міжособистісні відносини; майбутні учителі початкових класів; мотиваційно-ціннісний критерій; інтелектуально-пізнавальний критерій; емоційно-вольовий критерій; інтеракційний критерій.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Специфіка професійної діяльності учителя початкових класів полягає в тому, що він має широкий спектр учасників міжособистісної взаємодії (учні, їхні батьки, колеги, адміністрація). Відповідно це вимагає зосередження едукативних впливів в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти на окультурення, гуманізацію, моралізацію особистості майбутнього фахівця, формування умінь та навичок співпрацювати, ефективно спілкуватися, толерантно ставитися, проявляти емпатію, конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. Цим самим, це забезпечить ефективність педагогічної діяльності, саморозкриття та самореалізацію.

Усе це актуалізує необхідність вирішення проблеми підвищення ефективності формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів.

Відповідно, сучасний освітній процес педагогічних закладів вищої освіти має органічно поєднувати навчання, виховання та розвиток особистості, адже дані процеси нерозривно пов'язані між собою, вони є взаємообумовленими, взаємодоповнювальними та окремо не існують. З нашого погляду, інтегрований підхід до розгляду освітнього процесу,

значно посилить виховний вплив щодо формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що різним аспектам порушеної проблеми присвячено чимало праць. Зокрема, О. Бабакіна, О. Молчанюк, А. Харківська у своїх працях розкривають особливості професійної культури майбутнього педагога. І. Бех, В. Гриньова, В. Галузинський, М. Євтух, С. Карпенчук, В. Король, Т. Черкашина досліджують міжособистісну взаємодію в педагогічному процесі. Проблеми міжособистісних відносин учасників освітнього процесу висвітлено у працях Б. Ананьєва, В. Бехтерева, М. Касаткіна, В. Мясичева, Г. Пономарьової, М. Фігуріна, М. Щелованова та інших.

Не дивлячись на наявний чисельний фонд досліджень з окресленого напрямку, вивчення конкретного явища «гармонійні міжособистісні відносини майбутніх учителів початкових класів» залишається недостатньо висвітленим.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні критеріїв, їх відповідних показників та рівнів сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів.

Відповідно до поставленої мети у статті поставлено такі **завдання**: проаналізувати психолого-педагогічну літературу щодо трактування понять «критерії», «показники» та розкриття їх взаємозв'язку; визначити та обґрунтувати критеріальний апарат дослідження сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

На основі аналізу наукових праць В. Бойка, О. Бортнікової, В. Коблика, О. Молчанюк, Г. Пономарьової, Р. Сопівника, Г. Цехмістрової, Г. Шевченко встановлено, що забезпечити результативність педагогічного експерименту можна шляхом об'єктивного визначення та ретельного обґрунтування критеріїв і показники, які з одного боку обумовлені змістом і структурою досліджуваного явища, а з іншого – уможливають виділення та розкриття змістових характеристик рівнів сформованості явища, що підлягає діагностуванню.

У довідковій літературі поняття «критерій» трактується як мірило, вимога, підстава задля виміру, оцінки чогось, встановлення значущості

або, навпаки, несуттєвості об'єкта [1, с. 588].

Найбільш узагальнене визначення поняття «критерій» було запропоновано П. Ясінцем. Відповідно до суджень автора, критерій – це мірило оцінювання явища, що підлягає діагностуванню та тих перетворювальних процесів, які відбулися в розвитку його окремих складових чи системі в цілому у результаті експериментального дослідження із дотриманням педагогічних умов, за яких визначена гіпотеза дослідження відповідає чи не відповідає результатам експерименту [2].

Із цих міркувань, правомірно розглядати критерій як необхідний засіб та підставу для оцінювання досліджуваного явища, при цьому сам він не являється оцінкою.

Визначення та обґрунтування критеріїв має відповідати загальним вимогам, які до нього висуваються.

Узагальнення наукових праць О. Бабакіної, Ю. Бойчука, В. Коблик, О. Молчанюк, А. Харківської, А. Чаговець, дають можливість визначити наступні вимоги до критеріїв, які забезпечать ефективність здійснення педагогічної діагностики щодо визначення рівня сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів: достатня кількість; об'єктивність, надійність, доступність, адекватність, адитивність, наукова обґрунтованість, простота та зручність у використанні; відображення закономірностей розвитку особистості та специфіки структурних компонентів відповідного явища у їх взаємозв'язках; забезпечення якісного та кількісного оцінювання рівнів сформованості явища, що підлягає дослідженню; взаємообумовленість критерію з відповідними показниками [3, с. 226; 265], [4].

Як відомо, ефективність педагогічного дослідження обумовлена якісною сформованістю критерію та ступенем його вираження, що відображається у відповідних показниках [3, с. 226], [5]. Показники і є конкретними вимірниками критеріїв досліджуваного явища.

В академічному тлумачному словнику поняття «показник» тлумачиться як свідчення, індикатор, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь [6]. Показники є вказівниками, що забезпечують якнайповніше уявлення про функціонування й розвиток досліджуваного явища та його окремих складових.

Із вищезазначеного можемо стверджувати, що критерії та показники перебувають у єдності, цілісній системі, що засвідчує наявність міцних

кореляційних зв'язків між ними, а також синергетичність діагностичного вимірювання явища чи процесу, що підлягає діагностуванню.

Ґрунтовне теоретичне дослідження проблеми формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів, виокремлення й обґрунтування структурних компонентів (мотиваційний, когнітивний, афективний, інтеракційний) уможлиблюють визначення критеріїв і показників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано аналітичні методи: історико-логічний – задля дослідження теоретичних основ порушеної проблеми; теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, класифікація й узагальнення спеціальної наукової літератури та методичних праць у контексті дослідження з метою формулювання концептуальних положень; систематизація й узагальнення власного педагогічного досвіду, на підставі якого подано авторський погляд на проблему.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Розглядаючи досліджуване явище як інтегративне особистісне утворення, ми виокремили такі його основні критерії як, *мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, емоційно-вольовий та інтеракційний* та їх показники.

Уважаємо, що визначені критерії та показники сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів забезпечують єдність, системність, послідовність, цілеспрямованість та результативність едукативних впливів в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти.

Охарактеризуємо більш докладно визначені нами критерії та їх показники.

Мотиваційно-ціннісний критерій гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів визначається присвоєна у процесі життєдіяльності ієрархічна система цінностей, ціннісні орієнтації особистості, бажання, прагнення до встановлення гармонії у соціальній сфері життя, мотивація, пізнавальний інтерес та спрямованість особистості на встановлення, підтримку та розвиток таких відносин.

За даним критерієм оцінюється сукупність особистісних психологічних різнорідних чинників, які являються спонукальною силою та фундаментальним ціннісним орієнтиром майбутніх фахівців до якісного

засвоєння різнопланових знань; пізнання себе, іншого і конкретної ситуації міжособистісної взаємодії; певною мірою породжують виникнення відповідних емоцій і почуттів; самовиховання, саморозвитку та самовдосконалення особистості.

Показниками сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів за *мотиваційно-ціннісним критерієм* є:

- інтеріоризовані духовні, моральні, гуманні, соціальні цінності та ціннісні орієнтації;
- пізнавальний інтерес, активність особистості у пізнанні себе, суб'єкта міжособистісної взаємодії та оволодіння різнорідними знаннями;
- спрямованість особистості на встановлення, підтримку та розвиток гармонійних міжособистісних відносин.

За *інтелектуально-пізнавальним критерієм* гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів визначається система ґрунтовних знань із різнопланових знань, зокрема з філософії, педагогічних наук, багатовекторних напрямів психології, що безпосередньо відображають загальну ерудицію майбутніх фахівців та є базисом їх світобачення.

Відповідно до означеного критерію є вагомими уявлення особистості про базові категорії етики, моралі, гуманності, духовності, що утворюють його світоглядну культуру в цілому.

Інтелектуально-пізнавальний критерій передбачає сформованість уявлень і поняття про гармонійні міжособистісні відносини, їх зміст та структуру, роль у життєдіяльності людини, шляхи становлення, підтримки та розвитку.

Визначений критерій, також, свідчить про результати самопізнання особистістю та пізнання суб'єкта міжособистісної взаємодії, що дозволяє усвідомити власну духовну природу та внутрішній світ іншого.

Інтелектуально-пізнавальний критерій відображає здатність особистості до інтелектуальної діяльності, що дозволяє молодим людям встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати, порівнювати, оцінювати результати діяльності, здійснювати саморефлексію та, відповідно, корегувати власні вчинки, поведінку.

Показниками сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів за *інтелектуально-пізнавальним критерієм* є:

- знання про самого себе та суб'єкта міжособистісної взаємодії;

- загальна ерудиція та виражена світоглядна культура особистості;
- глибокі цілісні знання про гармонійні міжособистісні відносини.

Емоційно-вольовий критерій гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів оцінюється емоційний тон таких відносин, широкий емоційний світ та здатність їх проявляти відповідно до ситуації.

Даний критерій відображає розвиненість вищих почуттів, що здатні пробуджувати людяне в людині, збагачувати її внутрішній світ. До таких почуттів відносять інтелектуальні, естетичні, моральні та гуманні почуття.

Також, за емоційно-вольовим критерієм визначається здатність молодих людей емоційно відгукуватися на емоційні почуття іншого, відчувати емоційний стан іншого, проявити співпереживання, підтримку, співчуття.

Емоційно-вольовий критерій засвідчує спроможність особистості адекватно оцінити самого себе та суб'єкта міжособистісної взаємодії, виявити вольові якості, оцінити ситуацію спільної діяльності чи спілкування та дібрати найбільш підходящі емоційні реакції, стримати емоційні прояви у недоречних ситуаціях, завдяки умінням здійснювати емоційно-вольову саморегуляцію.

Показниками сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів за *емоційно-вольовим критерієм* є:

- багатий емоційний світ особистості, розвинені вищі почуття, емпатійність;
- позитивно-емоційне ставлення до суб'єкта міжособистісної взаємодії;
- здатність до емоційно-вольової саморегуляції власних емоційних станів, діяльності, поведінки.

За *поведінково-дієвим критерієм* гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів визначається здатність послуговуватися різноаспектними знаннями при міжособистісній взаємодії; уміння та навички молодих людей співпрацювати, ефективно спілкуватися, проявляти найдуховніші, найморальніші, найгуманніші якості у ситуаціях міжособистісної взаємодії, встановлювати, підтримувати та розвивати гармонійні міжособистісні відносини.

За визначеним критерієм оцінюються реальні безкорисливі вчинки, гуманні, моральні дії, асертивна поведінка майбутніх фахівців, що підпорядковується законам істини, добра і краси, відповідає соціальним і професійним нормам.

Показниками сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів за *поведінково-дієвим критерієм* є:

- здатність до співробітництва та ефективного спілкування;
- дії, вчинки, поведінка, що відповідають моральним, гуманним принципам;
- уміння обирати асертивну модель поведінки та розв'язувати конфліктні ситуації конструктивним шляхом.

Аналіз вищезазначеного дає підстави стверджувати, що формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів передбачає формування ієрархічної системи цінностей та їх перетворення в особистісно-значущі; спрямованості особистості на встановлення, підтримку та розвиток гармонійних міжособистісних відносин; навичок самопізнання та пізнання особистістю суб'єкта міжособистісної взаємодії; цілісної картини про гармонійні міжособистісні відносини та кругозору в цілому; навичок саморефлексії діяльності, поведінки тощо; вищих почуттів, емоційної чутливості, емпатійності, вольових якостей; позитивного ставлення до світу, діяльності, до себе та суб'єкта міжособистісної взаємодії; співробітництва; ефективного спілкування; асертивної поведінки та розв'язання конфліктних ситуації обираючи адекватний стиль поведінки відповідно до ситуації.

Також, завданням нашого дослідження є схарактеризувати рівні сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів.

Виходячи з результатів теоретичного аналізу нами були визначені три рівні сформованості означеного явища: високий, середній, низький. За визначеними показниками були розроблені змістові характеристики рівнів сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів.

Студентам *низького рівня* сформованості гармонійних міжособистісних відносин характерна фрагментарність (поверховість) знань, умінь та навичок; притаманна негативна установка та особистісна мотивація (байдужість, пасивність) на встановлення гармонійних міжособистісних відносин; ухиляння від взаємодії, схильність до конфліктності; неусвідомленість себе суб'єктом міжособистісної взаємодії та невиражена відповідальність за результати власної діяльності. Даній категорії осіб бракує механізму раціонального сприйняття оточення таким, яке воно є; характерне нерозуміння індивідуальності іншої людини (інтолерантність). У них простежуються нестійкі емоційні реакції; не

розвинені навички ефективного спілкування, асертивної поведінки (переважає пасивна і агресивна поведінка), конструктивного розв'язання конфліктів. Студенти не здатні до саморегуляції, зокрема, емоційної (проявляють дратівливість, нестриманість, неврівноваженість) та адекватної самооцінки (зазвичай, занижена або завищена). Вони пасивно ставляться до подій та заходів, що відбуваються у студентській групі; жага до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення на моральних засадах виявляється залежно від обставин та під впливом позитивного сприйняття інших.

Для здобувачів освіти з *середнім рівнем* сформованості гармонійних міжособистісних відносин характерна наявність уявлень і понять, умінь та навичок встановлення гармонійних міжособистісних відносин; посередньо виражене ціннісне ставлення та особистісна мотивація (ситуативна ініціативність та активність) до встановлення гармонійних міжособистісних відносин; схильність до компромісу, пристосування до домінувальної точки зору; часткова ідентифікація (усвідомлення) себе суб'єктом міжособистісної взаємодії та оптимальний рівень відповідальності за результати власної діяльності (рефлексивність); умовне прийняття оточення таким, яке воно є, ситуативні прояви терпимості й емпатії до інших. Студентам названого рівня властива адекватна самооцінка; притаманна відносна стійкість емоційних реакцій; ситуативні прояви витримки, самоконтролю, саморегуляції; у них частково розвинені навички ефективного спілкування, асертивної поведінки, конструктивного розв'язання конфліктів. Вони виявляють зацікавленість до подій та заходів, що відбуваються у студентській групі; слабе бажання до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення на моральних засадах.

Для майбутніх учителів початкових класів з *високим рівнем* сформованості гармонійних міжособистісних відносин характерна наявність системи знань, умінь та навичок встановлення гармонійних міжособистісних відносин; притаманне яскраво виражене ціннісне ставлення та особистісна мотивація (ініціативність, активність) до встановлення гармонійних міжособистісних відносин; рівноправна співпраця; повна ідентифікація (усвідомлення) себе суб'єктом міжособистісної взаємодії та відповідний рівень відповідальності за результати власної діяльності (рефлексивність); розуміння та раціональне прийняття оточення таким, яке воно є, адекватне уявлення про внутрішній світ іншої людини, прояв терпимості й емпатії до неї.

Студентам названого рівня притаманна стійкість емоційних реакцій; високий ступінь розвитку навичок ефективного спілкування, асертивної поведінки, конструктивного розв'язання конфліктів; здатності до саморегуляції, зокрема, емоційної (уміння переборювати дратівливість, нестриманість та виявляти врівноваженість, самоконтроль) та адекватної самооцінки. Вони проявляють стійкий інтерес до подій та заходів, що відбуваються у студентській групі; жагу до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення на моральних засадах.

Означені рівні уможлиблюють простеження динаміки сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів та, відповідно, забезпечують об'єктивність педагогічного дослідження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, визначені нами критерії, показники та рівні сформованості гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів покликані забезпечити адекватне оцінювання сформованості досліджуваного явища. Однак, слід зазначити, що критеріальний апарат дослідження є динамічно-функціональним, адже людина протягом усього життя свідомо чи підсвідомо прагне до внутрішньої та зовнішньої гармонії, життєвий шлях і є шляхом у пошуках гармонії. Саме тому, процес формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів триває впродовж всього життя людини.

Перспективи подальших досліджень. Обґрунтування критеріального апарату процесу формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх учителів початкових класів є передумовою для визначення рівнів сформованості досліджуваного явища та базою для подальшого експериментального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] *Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел; дод. і допов. Київ-Ірпінь, Україна: ВТФ «Перун», 2005, 1728 с.*
- [2] П. С. Ясінець, *Професійна підготовка у ВНЗ*. Київ, Україна: Лібра, 2008, 212 с.
- [3] О. В. Молчанюк, «Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи», дис. д-

ра наук: 13.00.07. Київ, 2020, 469 с.

- [4] В. Коблик, «Методика діагностування рівня вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці», *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, Вип. 57, с. 248–255, 2017.
- [5] Т. Д. Щербан, «Критерії продуктивності спілкування», *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка, АПН України; С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки; Ред. Київ, Україна: Гнозіс, Т. V, с. 309–315, 2003.*
- [6] *Словник української мови: в 11 т.; АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ, Україна: Наук. думка, 1976, Т. 7, с. 10.*

CRITERION APPARATUS OF RESEARCHING FORMATION OF HARMONIOUS INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Olena Borzyk,

post-graduate student Department of Pedagogy, Psychology,
Primary Education and Educational Management
Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy.
Kharkiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2394-9230>
emarkovich111@gmail.com

Abstract. The article defines and characterizes the criterion apparatus for studying the formation of harmonious interpersonal relations of future primary school teachers. Considering the studied phenomenon as integrative personal education, the following basic criteria to form harmonious interpersonal relations of future primary school teachers are identified: motivational-value, intellectual-cognitive, emotional-volitional and interactional as well as corresponding indicators. It has been determined that the indicators of formation of the phenomenon under study according to the motivational-value criterion are: internalized spiritual, moral, humane, social values and value orientations; cognitive interest, activity of the individual in getting to know oneself, the subject of interpersonal interaction and mastering heterogeneous knowledge; orientation of the individual to establishing, supporting and developing harmonious interpersonal relationships. It is established that the indicators of formation of harmonious interpersonal relationships of future primary school teachers according to the intellectual-cognitive criterion are: knowledge about oneself and the subject of interpersonal interaction; general erudition and worldview culture

of the individual; deep holistic knowledge of harmonious interpersonal relationships. It was determined that according to the emotional-volitional criterion, the indicators of formation of the phenomenon under study are: an emotional world of a personality, developed higher feelings, empathy; a positive-emotional attitude towards the subject of interpersonal interaction; the ability to emotional-volitional self-regulation of own emotional states, activities, behavior. It was found that according to the behavioral-effective criterion, the indicators of formation of harmonious interpersonal relations of future primary school teachers are: the ability to cooperate and effective communication; actions, deeds, behavior that meet moral, humane principles; the ability to choose an assertive model of behavior and resolve conflict situations in a constructive way. It is proved that the defined criteria and the indicators of formation of harmonious interpersonal relations of future primary school teachers are designed to adequately assess the formation of the phenomenon under study. It is noted the criterion apparatus of the study is dynamic and functional, since a person consciously or subconsciously strives for internal and external harmony in life and a life is a search for harmony.

Key words: harmonious interpersonal relationships; future primary school teachers; motivational-value criterion; intellectual-cognitive criterion; emotional-volitional criterion; interaction criterion.

КРИТЕРИАЛЬНЫЙ АППАРАТ ИССЛЕДОВАНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ ГАРМОНИЧНЫХ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Борзик Елена Богдановна,

аспирант кафедры педагогики, психологии,
начального образования и образовательного менеджмента
Харьковской гуманитарно-педагогической академии.
Харьков, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2394-9230>
emarkovich111@gmail.com

Аннотация. В статье определен и охарактеризован критериальный аппарат исследования сформированности гармоничных межличностных отношений будущих учителей начальных классов. Рассматривая исследуемое явление как интегративное личностное образование, нами определены такие основные критерии сформированности гармоничных межличностных отношений будущих

учителей начальных классов как, мотивационно-ценностный, интеллектуально-познавательный, эмоционально-волевой и интеракционный и соответствующие показатели. Определено, что показателями сформированности исследуемого явления по мотивационно-ценностному критерию являются: интериоризованные духовные, моральные, гуманные, социальные ценности и ценностные ориентации; познавательный интерес, активность личности в познании себя, субъекта межличностного взаимодействия и овладения разнородными знаниями; направленность личности на установление, поддержку и развитие гармоничных межличностных отношений. Установлено, что показателями сформированности гармоничных межличностных отношений будущих учителей начальных классов по интеллектуально-познавательному критерию являются: знание о самом себе и субъекте межличностного взаимодействия; общая эрудиция и выраженная мировоззренческая культура личности; глубокие целостные знания о гармоничных межличностных отношениях. Определено, что по эмоционально-волевому критерию показателями сформированности исследуемого явления являются: богатый эмоциональный мир личности, развитые высшие чувства, эмпатия; положительно-эмоциональное отношение к субъекту межличностного взаимодействия; способность к эмоционально-волевой саморегуляции собственных эмоциональных состояний, деятельности, поведения. Установлено, что по поведенческому критерию показателями сформированности гармоничных межличностных отношений будущих учителей начальных классов являются: способность к сотрудничеству и эффективному общению; действия, поступки, поведение, что отвечают моральным, гуманным принципам; умение избирать ассертивную модель поведения и решать конфликтные ситуации конструктивным путем. Доказано, что определенные нами критерии, показатели сформированности гармоничных межличностных отношений будущих учителей начальных классов призваны обеспечить адекватное оценивание сформированности исследуемого явления. Отмечено, что критериальный аппарат исследования является динамически-функциональным, так как человек в течение всей жизни сознательно или подсознательно стремится к внутренней и внешней гармонии и его жизненный путь является поиском этой гармонии.

Ключевые слова: гармоничные межличностные отношения;

будущие учителя начальных классов; мотивационно-ценностный критерий; интеллектуально-познавательный критерий; эмоционально-волевой критерий; интеракционный критерий.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / ukhad. i holov. red. V. T. Busel; dod. i dopov. Kyiv-Irpin, Ukraina: VTF «Perun», 2005, 1728 s.
- [2] P. S. Yasinets, Profesiina pidhotovka u VNZ. Kyiv, Ukraina: Libra, 2008, 212 s.
- [3] O. V. Molchaniuk, «Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannia v maibutnikh uchyteliv biolohii tsinnisnoho stavlennia do pryrody», dys. d-ra nauk: 13.00.07. Kyiv, 2020, 469 s.
- [4] V. Koblyk, «Metodyka diahnostuvannia rivnia vykhovanosti v pidlitkiv tsinnisnoho stavlennia do pratsi», Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly, Vyp. 57, s. 248–255, 2017.
- [5] T. D. Shcherban, «Kryterii produktyvnosti spilkuvannia», Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka, APN Ukrainy; S. D. Maksymenko, L. M. Karamushky; Red. Kyiv, Ukraina: Hnozis, T. V, s. 309–315, 2003.
- [6] Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.; AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznav. im. O. O. Potebni. Kyiv, Ukraina: Nauk. dumka, 1976, T. 7, s. 10.

*Стаття надійшла до редакції
12 січня 2021 року*